

Александрович Марія, ст. 4 педагогічного факультету; науковий керівник – к.пед.н., доцент Сойко І. М. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ТА МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

***Анотація.** У статті досліджено основні принципи розвитку зв'язного мовлення та логічного мислення дітей на уроках української мови. Охарактеризовано процеси, які відображають психічну діяльність дитини, розвиток і вираження її інтелекту та емоцій. Запропоновано вправи, які сприяють в розвитку кожного учня психічних механізмів – пам'яті, уваги, уяви, логічного мислення, що лежать в основі творчих здібностей учнів.*

***Ключові слова:** мова, слово, мовлення, мислення, урок, учні/*

***Аннотация.** В статье исследованы основные принципы развития связной речи и логического мышления детей на уроках украинского языка. Охарактеризованы процессы, отражающие психическую деятельность ребенка, развитие и выражение его интеллекта и эмоций. Предложены упражнения, способствующие развитию у каждого ученика психических механизмов – памяти, внимания, воображения, логического мышления, которые лежат в основе творческих способностей учеников.*

***Ключевые слова:** язык, слово, речь, мышление, урок, ученики.*

***Annotation.** The main principles of development of the children's connected speech and logical thinking at Ukrainian lessons are investigated. The processes reflecting the child's mental activity, development and expression of his/her intellect and emotions are characterized. The author proposed exercises that contribute to the development of each pupil's mental mechanisms - memory, attention, imagination, logical thinking as the base of the pupils' creative abilities.*

***Keywords:** language, word, speech, thinking, lesson, pupils.*

Актуальність дослідження зумовлюється концептуальними положеннями Державного стандарту початкової освіти, що передбачають поряд з лінгвістичною підготовкою набуття дітьми достатнього особистісного досвіду, культури спілкування і співпраці в різних видах діяльності. У програмі навчання грамоти зазначено, що курс української мови – важлива складова змісту початкової освіти, оскільки він виступає засобом опанування

всіх інших шкільних дисциплін, а не тільки окремого навчального предмета, метою якого насамперед є розвиток умінь і навичок усного мовлення, поглиблення знань щодо усного і писемного, діалогічного й монологічного мовлення, особливостей висловлювань, обумовлених їх комунікативним завданнями й ситуацією спілкування.

Педагогічна діяльність має справу з життєво важливою ділянкою людського організму – мозком, інтелектом, учить, виховує інтелектуальну основу суспільства. Якщо людина оволодіє мовою, вона оволодіє духовним началом свого народу, а значить – здатна буде йому служити, примножувати його матеріальні та культурні цінності.

На сучасному етапі розвитку школи особливого значення набуває ефективне використання на уроці традиційних і нових методів роботи з учнями. У роботі з учнями формують основні комунікативні уміння: орієнтуватися в умовах спілкування; планувати і створювати власні висловлювання відповідно до ситуації спілкування; добирати мовні засоби, які б відповідали окресленій мовленнєвій ситуації; корегувати висловлювання з урахуванням ситуації спілкування, тобто досягнення адекватності мовлення та розвитку логічного мислення.

Великого значення проблемі розвитку мовлення та мислення дітей приділяли багато вчених у галузі психології та педагогіки. Серед них: А. М. Богущ, Л. О. Варзацька, М. С. Вашуленко, Л. С. Виготський, В. Г. Горещкий, А. П. Каніщенко, М. Р. Львова, В. О. Сухомлинський, О. В. Тягло, К. Д. Ушинський та ін.

Метою нашої статті є дослідження особливостей розвитку мовлення та мислення дітей для подальшого формування здібностей учнів.

Вивчення ролі мовлення в становленні й розвитку мислення вимагає широкого розуміння мовних процесів: це не тільки процедури оперування знаками, але й процеси спілкування людини з іншими людьми, пізнання, осмислення об'єктивної реальності.

Мовлення – це дія та її продукт, це діяльність людей, воно завжди мотивоване – викликане обставинами, ситуацією, завжди має певну мету.

Мислення – це вищий пізнавальний процес, це породження нового знання, активна форма творчого відображення і перетворення людиною дійсності.

Розвивати мовлення та мислення – це вчити школярів правильно і довільно у відповідності з нормами літературної мови користуватися всім арсеналом мовних засобів та вміло керувати розумовими діями.

Добре розвинуте мовлення та мислення є передумовою успішного оволодіння знаннями активної діяльності людини у будь-якій сфері суспільного життя.

Попри все вищезазначене, мислення й мовлення мають різні генетичні корені. Спочатку вони виконують різні функції й розвиваються окремо.

Вихідною функцією мови була комунікативна. Сама мова як засіб спілкування виникла через необхідність поділу й координації дій людей у процесі спільної праці. Водночас при словесному спілкуванні зміст, переданий мовою, належить до певного класу явищ і, отже, уже тим самим припускає узагальнене їхнє відображення, тобто факт мислення. Водночас такий, наприклад, прийом спілкування, як вказівний жест, ніякого узагальнення в собі не несе й тому до думки не належить [1].

На думку психологів, найбільш ефективним є навчання, у процесі якого створюються оптимальні умови учіння, коли необхідні наслідки досягаються за мінімальних затрат часу і зусиль учителя й учнів. Умови учіння стимулюють відбір способів засвоєння навчального матеріалу, які слід розуміти як структурну сукупність пізнавальних процесів, що сприяють виникненню понять, умінь, навичок. Рівні засвоєння знань і формування умінь та навичок визначаються за ступенем усвідомлення й узагальнення вивченого. Важливим чинником цього процесу є розвивальне навчання, що стало невід'ємним компонентом технології сучасного уроку.

Найважливішу роль у навчанні відіграє правильно організований процес. Якщо він відповідає особливостям психічної діяльності кожного учня, тоді створюються сприятливі умови для успішного сприймання і засвоєння матеріалу. Індивідуального підходу потребують усі діти. Не можна орієнтуватись на якогось середнього учня і через це обмежувати пізнавальну діяльність школяра, який має порівняно низький ступінь логічного мислення [2].

Для того щоб стимулювати розвиток творчого мислення дітей на уроках, створюються зовнішні ігрові умови та формуються необхідні мисленнєві операції за допомогою спеціальних вправ.

В іграх мозок дитини може створювати нові ідеї, конструкції, об'єкти, продукти. Які вдосконалюють уже досягнуте, реконструюють його або конструюють щось нове.

Вправа – це метод навчання, що припускає багаторазове, свідоме повторення розумових і практичних дій з метою формування, закріплення й удосконалення необхідних умінь і навичок. Творчі вправи передбачають формування вмій переносити набуті навички у змінні умови. Застосовувати їх у нестандартних умовах, в уявних, умовно-реальних і природних ситуаціях.

За О. М. Біляєвим, сучасна методика розрізняє вправи репродуктивні, конструктивні та творчі. Необхідний розвивальний потенціал містять завдання асоціативного характеру, вправи на протиставлення, деформування, створення гіпотез, вербальні ігри. Вони стимулюють активну пошукову мовленнєву діяльність учнів. Необхідним фактором також виступає забезпечення емоційного благополуччя учнів у мовленнєвій діяльності, створення ситуацій успіху [3].

Розглянемо декілька вправ для розвитку мовлення та мислення дітей, які пропонуються учням на уроках української мови.

1. Гра «Знайди четвертого».

Ви повинні знайти зв'язок між першим і другим словом і написати четверте слово, яке б мало той же зв'язок з третім.

Світло – темрява, сміливець – ?(боязуз)

Фізика – наука, тополя – ? (дерево)

Вівця – отара, дерево – ? (ліс, парк...)

Мороз – холодно, дощ – ? (мокро)

Правда – кривда, ворог – ? (товариш, друг...)

Крісло – шафа, яблуко – ? (груша, слива...)

2 . Гра «Утвори слово».

Засєць + даремно + чари = ? (задача)

Молоко + робота + каша = ? (морока)

3. Запишіть, з яким словом (іменником) у вас асоціюється кожна назва тварини. У вашому розпорядженні всього три хвилини.

(Слова записуються вчителем на дошці).

Наприклад. Птах – небо, дельфін – море.

Білка, лисиця, крокодил, жираф, корова, вуж, їжак, кішка, кабан, акула, краб, соловей, пінгвін.

4. Доберіть до кожного іменника з правого стовпчика відповідний прикметник з лівого.

Підступна Сова

Слизький Змій

Мудрий Білка

Надута Жаба

Товстошкірий Птах

Вільний Вуж

Запаслива Індик

Холодна Бегемот

Відповідь. Підступна змія, слизький вуж, мудра сова, надутий індик, товстошкірий бегемот, вільний птах, запаслива білка, холодна жаба.

5. З кожного рядка виберіть лише ті букви, які не повторюються і складіть з них побажання. На всю роботу відводиться дві хвилини. (Записуємо ряди букв на дошці, або даємо кожному учневі відповідну заготовку на аркуші паперу).

А О Н О О Е А Д Д

Х П А Р П Й Р И И

Е П В Ф Е А Ф П М

В Ю Л З Л А Ю Л Ю

Г Ц И Д Ц Ж Г Ц Г

Щ З С У З Т А З У

О А Ь А Т О Й О А

Відповідь: Нехай вам завжди щастить.

Можна пропонувати учням на уроках української мови вправи, які, окрім творчих здібностей, розвивають образне мислення, художнє бачення світу, розширюють словниковий запас, сприяють кращому засвоєнню семантики слів:

- дописати (відновити) віршовані рядки;
- об'єднати кілька речень в одне;
- розчленувати текст на складові частини, змінити (розширити, згорнути, перебудувати, замінити) мовний матеріал;
- дати заголовок тексту;
- написати казку;
- продовжити оповідання (чи творчий переказ);
- зробити книжку – «крихітку» («УНТ» - скласти власні загадки, прислів'я, приказки та оформити у книжку);
- написати кіносценарій за твором (чи за добром героїв);
- створити сценарій мюзикла за твором;
- «недописаний рукопис» (які події, не зображені у творі, могли б бути рушійною силою певних вчинків);
- «заплутаний лист» (лист з фактичними помилками за текстом) [4].

Розвивати зв'язне мовлення та логічне мислення учнів – одне з найважливіших завдань у школі.

Подані завдання, які сприяють розвитку в кожного учня психічних механізмів – пам'яті, уваги, уяви, логічного мислення, які лежать в основі творчих здібностей учнів. Одночасно наведені вище завдання можуть бути застосовані в навчально-виховному процесі як і тренувальні вправи з певним дидактичним навантаженням.

Усі завдання розраховані на пошукову діяльність учнів, неординарний, нетрадиційний підхід та творче застосування набутих знань і вмій на уроках української мови в початкових класах

І врешті-решт, систематичне використання запропонованих завдань допоможе вчителю розвинути в кожного учня гнучкість мислення, навити кожну дитину логічно розмірковувати, нестандартно підходити до розв'язання проблем, не зубрити, а думати, самостійно робити висновки, знаходити оригінальні рішення [5].

Отже, розвиток мовлення та мислення учнів дуже важлива умова їх успішного навчання. Щоб розвинути та удосконалити мовлення школярів потрібна щоденна робота над оволодінням основними мовними нормами. Тут на першому місці, безперечно, збагачення словникового запасу учнів.

Засвоюючи нові слова, учні вчать правильно їх вимовляти, наголошувати, пояснювати значення. Удосконалюючи звуковимову, яка є складовою частиною мовленнєвого розвитку, мовної культури.

Працюючи над удосконаленням граматичного ладу мовлення молодших школярів, треба навчати їх правильно будувати словосполучення, які служать будівельним матеріалом для речень.

Чим більше дитина читає, переказує, слухає, мислить тим краще розвивається її пам'ять, а, отже, тим легше їй засвоювати знання з усіх навчальних дисциплін, які вивчаються в початкових класах. Забезпечити мовленнєвий розвиток молодших школярів – це означає навчити їх грамотно висловлюватись в усній і писемній формах мовлення, дотримуючись фонетичних, орфоепічних, граматичних (морфологічних і синтаксичних), орфографічних, стилістичних норм української літературної мови.

1. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови: Навчально-методичний посібник / О. М. Біляєв. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.
2. Розвиток мовлення у дітей [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.refsua.com/referat-8610-1.html/>
3. Психологічні та дидактичні основи навчання української мови [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://filologukraine.ucoz.ua/publ/metodika/mova/>
4. Вашуленко М. С. Нетрадиційні уроки мовлення та мислення молодших школярів / М. С. Вашуленко, Л. І. Дмитренко // Початкова школа. – 1993. – № 11. – С. 13–16.
5. Програми середньої загальноосвітньої школи 1–4 класи. – К. : Початкова школа, 2003. – 186 с.